

cilt
3

BALKANLARDA
İSLÂM
MİADI DOLMAYAN UMUT

İSLAM IN THE BALKANS
UNEXPIRED HOPE

GÖNÜL FETHİNDEN ZİHNİYET TEMSİLİNE
FROM THE CONQUEST OF HEARTS TO THE
REPRESENTATION OF MENTALITY

EDİTÖR
MUHAMMET SAVAŞ KAFKASYALI

 TİKA

ANKARA - BELGRADE - BUCHAREST - BUDAPEST - CHISINAU - KIEV
PODGORICA - SARAJEVO - SKOPJE - TIRANA - ZAGREB

İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19

BALKANLARDA İSLAM
MİADI DOLMAYAN UMUT

Cilt 3: Gönül Fethinden Zihniyet Temsiline
From the Conquest of Hearts to the Representation of Mentality

Editör

Dr. Muhammet Savaş KAFKASYALI

Balkanlarda İslam: Gönül Fethinden Zihniyet Temsiline - *From the Conquest of Hearts to the Representation of Mentality* / **Editör:** Dr. Muhammet Savaş Kafkasyalı
Ankara: T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı 2016 5.c.
(2902 s.) ; 16*24 cm T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
inceleme-araştırma-dizisi; yayın no:19

İçindekiler:

- c.1:** Muğlaklıktan Berraklığa / *From Ambiguity to Clarity*
c.2: Türkistan'dan Balkanlara / *From Turkestan to the Balkans*
c.3: Gönül Fethinden Zihniyet Temsiline / *From the Conquest of Hearts to the Representation of Mentality*
c.4: Vakti Azizden Vakti Zelalete / *From Times of Glory to Times of Humility*
c.5: Köprüler Yıkan Zihniyetin Yıkılışı / *Demolishing Mentality Which Demolishes Bridges*
ISBN: 978-605-9642-11-8 - Takım
ISBN: 978-605-9642-14-9 - Cilt-3
Kafkasyalı, Muhammet Savaş

Redaksiyon

Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN
Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM

Proje Ekibi

Doç. Dr. Bahadır GÜCÜYETER
Dr. Hamza KOLUKISA
Dr. Fatih VEYİS
Hasan BEKDEŞ

Tasarım-Baskı

Karınca Creative Ajans

Adres: Dr. Mediha Eldem Sokak 56/1 Kızılay/Ankara
Tel: 0 312 431 54 83 / Faks: 0312 431 54 84
<http://www.karincayayinlari.net>
karınca@karincayayinlari.net

Baskı Tarihi: 2016

Baskı Yeri: Ankara

Baskı ve Cilt: Eflal Matbaacılık

Sertifika No: 13987

© Tika Yayınları

GMK Bulvarı No:140 / Anadolu Meydanı
PK: 06570 Çankaya/ANKARA

Tel: +90 312 939 70 00

Fax: +90 312 939 75 15-16

www.tika.gov.tr

Osmanlı Döneminde Tarihî Romanya'da İslâm

Mihai MAXIM

Prof. Dr., Bükreş Üniversitesi Türk Araştırmaları Merkezi Müdürü,
Türk Tarih Kurumu Şeref Üyesi

Özet

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde Romanya'da İslam konusu ele alınmıştır. Romanya'yı bu bağlamda incelerken iki bölgeye ayırabiliriz: 1. bölge, Devlet-i Osmaniye'ye bağlı özerk bir yer olan Memleketeyn, yani Eflâk-Boğdan (aşağı yukarı 1400-1878 yılları süresince) ve Erdel (1541-1699 yıllarında) Prenslikleri (Voyvodalıkları, Beylikleri)'ni kapsamaktadır. 2. bölge ise Prensliklerden alınıp doğrudan doğruya çeşitli zamanlarda Osmanlı Devleti'ne katılan kale ve kazaları içine almaktadır. Dobruca'da (Heterodoks) İslam, XIII. yüzyılda (H.662/M.1263-1264), Baba Saltık'tan sonra "Babadag" diye adlandırılan yerleşim merkezinde, "iskân lideri ve aşiret reisi bir Kalenderî Şeyhi ve bir Derviş-Gâzi", tarihsel bir şahsiyet olan (692/1293 vefat eden) Sarı Saltık Baba ile başlamıştır. Osmanlı, Hristiyanlara ve diğer topluluklara hiçbir zaman baskı yapmamıştır. Bu açıdan Osmanlılar bu ülkelere verilen eski ahitnamelere sadık kalmıştır. Çalışmada tüm bu konular ayrıntılı olarak çeşitli belgelerle ele alınmıştır.

Islam in the Ottoman Era in Historical Romania

Summary

This study deals with the subject of Islam in the Ottoman era in Romania. In this context the study of Romania can be separated into two zones: the 1st zone being Memleketeyn or Romanian United Principalities which was a autonomous zone affiliated with the Ottoman State (approximately during 1400-1878) and covers the Principality of Transylvania (between the year 1541-1699) (Voivodeships, Chiefdoms). The 2nd zone consists of the fortresses and district which were seized from the Principalities and affiliated directly with the Ottoman State at various times. Islam started in Dobruja (Heterodoxy) in the XIIIth century (H.662/M.1263-1264) in the settlement area called 'Babadag' after Baba Saltık and started with Sarı Saltık Baba who was a historical personality (deceased in 692/1293) "a settlement leader and clan chief, a Qalandariyya Sheikh and Dervish-Veteran". The Ottomans never pressurized the Christians and other communities. In this aspect the Ottomans remained loyal to the former pacts. All these subjects have been detailed in the study with various documents.

Giriş

Konumuz açısından tarihi Romanya'yı iki bölgeye ayırabiliriz: 1. bölge, Devlet-i Osmaniye'ye bağlı harâçgüzâr (özerk) bir yer olan Memleketeyn, yani Eflâk-Boğdan (aşağı yukarı 1400-1878 yılları süresince) ve Erdel (1541-1699 yıllarında) Prenslikleri'ni (Voyvodalıkları, Beylikleri) kapsamaktadır. 2. bölge ise prensliklerden alınıp Osmanlı Devleti'ne doğrudan doğruya çeşitli zamanlarda katılan kale ve kazaları içine almaktadır: Akkerman/Cetatea Albă ve Kili/Chilia, 1484; Bender/Tighina, 1538 ve Hotin, 1713-1715, kale ve kazalarını içerir. Bunlar ve tüm Kuzey Dobruca toprakları; yani Babadağ, Isakçı / Isaccea, Tulça, Maçın, Köstence / Constanța, Mangaliya kazaları 1387/1420 ile 1878 yılları arasında ilk önce Rumeli ve 1599 yılından sonra Silistre-Özü Beylerbeyliği'ne aittir. Aynı eyalette Tuna'da İbrail/Brăila (1538-1829) ve Yergöğü (Giurgiu/1419-1829) kazaları ve Kulle (Holovnik)/Turnu niyabeti (1419-1829) bulunurdu. Banat'ta Tımışvar/Timișoara Beylerbeyliği (1552-1716), bunun içinde Modava ve Lipova kazaları ve Yanova (Ineu) sancağı vardı. Ayrıca 1658/1660 yılında fethedilen Varad/Ora-dea eyaleti bulunmaktaydı.

Bir an önce şunu da belirtmemiz lazımdır: Bu makaledi, bizi ilgilendiren bölge 2. bölge olacaktır. Bugün Romanya'da İslam deyince de aklımıza ilk gelen şey ikinci bölge ve özellikle Dobruca'dır. İslam hukuku açısından birinci bölge tartışmalı dâr al-'ahd sahasına aittir. 2. bölge ise tam dâr al-İslâm'dır.

1. bölgeye gelince; vakfiye'lerden alınan, 18. yüzyılda çok kullanılan “mefrûzü'l-Kalem maktûü'l-kadem min küllil vücûh serbest (Kalem'den ayrı, topraklarına ayak basmak yasak ve her açıdan serbest)” formülüne göre, bu harâçgüzâr (tâbi', vasa) devletler (tributary states) veya diğer bir deyimle Büyük Devletler (Düvvel-i Azâme) “Osmanlı Devleti (Devlet-i Aliye), Macaristan/Avusturya ve Polonya/Rusya arasında tampon devletler (buffer states)” olarak iç işlerinde şeklen, hukuken (de jure) tam özerkti. Ama diğer taraftan Kanuni Sultan Süleyman'ın zamanından (1530 yıllardan) beri¹ Eflâk-Boğdan re'âyası sâir Memâlik-i Mahruse re'âyası gibi diğer formüle göre bu tâbi Prenslikler artık dış ilişkilerinde, uluslararası alanda, bağımsızlıklarını hukuken kaybederken, tâ 1878 yılı kongresine kadar Osmanlı memleketlerinin (Memâlik-i Mahruse) bir parçası veya Osmanlı sisteminin (The Ottoman Commonwealth) bir kısmı sayılırken, Romenler ise hem Osmanlı hem Avrupalı büyük devletlerin iddialarına göre Osmanlı reayası, yani modern deyimle “Osmanlı vatandaşı” olarak kabul edilirdi. Buna göre; buralara Osmanlı vergi sistemini de sokmayı (başarısızlıkla) dene-

1 Hurmuzaki, *Documente Privitoare la Istoria Românilor* (Romenlerin Tarihine Ait Belgeler), vol. III/2, ed. I., Slavici, (1893), Supl. II, vol. 1, ed. I. Bogdan - Skupiewski, București, Editura Socecu. 1888, Supl. II, 1: 24-27 (doc.nr.9) (Eflâk-Boğdan voyvodalarına, bu Prensliklerin komşuları olan Leh ve Macar krallarına da doğrudan dış ilişkilerini geliştirmesini yasaklayan Kanuni'nin 1531 tarihli mektubudur).

diler², ama böyle girişim ve iddialar Romenler tarafından reddedildi.³ Neticede tüm iç idare sistemi gibi kendi vergi sistemi de eskisi gibi aynen kaldı. Ne olursa olsun bizim konumuz açısından Tuna'nın kuzeyindeki Romen Voyvodalıkları'nın topraklarında, İslam hâkimiyetini sağlayabilen Osmanlı idaresi (kadılar dâhil), Osmanlı kanun ve kanunnameleri, tımar sistemi ve Osmanlı eyaletlerine ait diğer strüktür ve müesseseler burada hiç mevcut değildir. Tüm topraklar yerli sahiplerin (voyvodalar, boyarlar ve çok sayıda serbest köylülerin) ellerinde kaldığı için tabii ki tahrir uygulaması da yoktur. Bu açıdan şu olay çok manalıdır: 1595 yılında Osmanlılara karşı (Erdel Prensiği ile birlikte) isyan eden Eflâk ve Boğdan Voyvodalıkları yerinde Eflâk ve Boğdan Beylerbeylikleri kurulacaktı. O zaman ("fi evâ'il-i Muharrem 1004" / 06.09-15.09.1595) buraların Osmanlı idaresine geçmesi için alınan tedbirler çerçevesinde Eflâk vilâyetine beylerbeyi olarak Satırcı Mehmed Paşa'ya (vezir lakabıyla) tayin olunur. Tarih-i Selânikî'den anlaşıldığına göre, ona yazılı olarak verilen hükm-ü şerif'te, "vilâyet-i Eflâk'ta (...) cümle mülk hass-ı hümayûn olmak üzere tahrîr olunmak re'y olunub" diye yazmaktadır.⁴ Hâlbuki bu arada Koca Sinan Paşa'nın komutanlığında Eflâk seferine giden Osmanlı ordusu orada hayli başarısız olmuştur; hatta seferin sonunda, Mithat Sertoğlu'nun yazdığı göre "Akıncılar Tuna'da Eflâk voyvodası Mihal'in baskınına uğramış (...) hemen hemen tamamı şehit olmuştur. Bu yüzden artık ehemmiyetleri kalmamıştır."⁵ Böylece vilâyet-i Eflâk'ta "tahrîr projesi" de suya düşmüştür. Dolayısıyla Osmanlı arşivlerinde Romen Prenslikleri ile ilgili tahrir defterleri⁶ bulunmamaktadır. Yine oralarda İslam kadı mahkemeleri ve idari-mali Osmanlı kalemleri olmadığı için Romanya tarihine kaynak olabilecek şerhiye sicilleri ve çeşitli idari-mali Osmanlı belgeleri tutulmamıştır.⁷ Yine devşirme sistemi, yeniçeri garnizonları ve diğer Os-

2 Mihai Maxim, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflâk-Boğdan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı İktisadi ve Mali Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler", *VII. Türk Tarih Kongresi-Bildiriler, II. Cilt*, Ankara, 1973, s. 557.

3 Romen Prensliklerinin bu çelişkili, tartışılan statüleri hakkında bkz. Mihai Maxim, *Țările Române și Inalta Poartă. Cadrul Juridic Al Relațiilor Române Otomane În Evul Mediu (Cu o Prefață de Prof. Halil İnalçık)/Romen Prenslikleri ve Bâb-ı Ali. Orta Çağ Osmanlı-Romen İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi (Prof. Halil İnalçık'ın Önsözüyle)*, București, Editura Enciclopedică, 1993; Mihai Maxim, *L'Empire Ottoman au Nord du Danube et l'autonomie Roumaine au XVIe siècle*, İstanbul, Les Éditions Isis, 1999; Mihai Maxim, *Romano-Ottomanica Essays & Documenta from the Turkish Archives*, İstanbul: The Isis Press, 2001, vs.

4 Mustafa Efendi Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, I-II, Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet İpşirli, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, II, s. 508. Eski Anadolu beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa *mir-i mirân-ı Eflâk* olarak evâhır-ı Şaban 1003 / 30.04.-09.05.1595 tayin olunmuştur. Onun ve diğer Osmanlı makamlarının (Boğdan Beylerbeyinin dahil) tayinlerine dair Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulduğum yeni belgeler için bkz. Mihai Maxim, *Noi Documente Turcești Privind Țările Române și Inalta Poartă (1526-1602)/Romen Prenslikleri ve Bâb-ı Ali. Yeni Türk Belgeler (1526-1602)*, Brâila, Editura Istros a Muzeului Brâilei, 2008, s. 249- 294, doc. nr. 46- 51.

5 Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1958, s. 11.

6 Mihai Maxim, "Romanya Tarihi İçin Tapu Tahrir Defterlerinin Önemi", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi/International Congress of "The Ottoman Geopolitics Management of Cultural Archive Heritage and Role of Land Registry Archives"*, 21-23 Kasım/ November 2012, İstanbul, *Bildiriler*, cilt I, Ankara, 2013, s. 231-238.

7 Mihai Maxim, "Osmanlı-Romen İlişkileri Tarihi Üzerine Başlıca Osmanlı ve Romen Arşiv Kaynakları", *Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu*, Editörler: Yonca Köksal, Mehmet Polatel, Koç Üniversitesi / Vekam, Ankara, 2014, s. 163-169.

manlı askerleri ve strüktürleri olmadığı için yeniçeri (yoklama) defterleri, piyade (mukabelesi) defterleri, süvari (mukabelesi) defterleri de yoktu.

Mefrûz ul-Kalem ibaresi, Eflâk-Boğdan ülkelerinin (kalemleri) Osmanlı Kalemî'nden (kalemlerinden) ayrı oldukları anlamına gelir. Yani Kırım Hanlığı Kalemî, Mısır Kalemî gibi İstanbul'da bir Memleketeyn Kalemî yoktu. Hâlbuki 1699 yılı Karlofça Muahedesi'ne göre Avusturya'ya katılmış olan Erdel Prenslîği için Viyana'da bir Transilvanya (Erdel) Kalemî kurulmuştur. Böylece Erdel idaresi, Avusturya (Habsburg) İmparatorluğu'nunkine entegre olmuştur. Zaten şeklen otonom (özerk) olan Transilvanya (Büyük) Prenslîği içinde Sibiu (Hermanstadt) şehrinde başında Vali (Gubernator) denilen bir Avusturyalı olan "Transilvanya Hükümeti" bulunurdu. Başlıca şehir ve kalelerde Avusturya garnizonları da mevcuttu. Hâlbuki Osmanlı döneminde (1541-1699) ne bir Osmanlı Valisi ne de bir Osmanlı Hükümeti bulunurdu. Ayrı kalem, ayrı idare demektir. Öyle ki Eflâk-Boğdan'da (Osmanlı Döneminde Erdel Prenslîği'nde de) tek bir kadı yoktur. Dolayısıyla diğer İslâm müesseseleri de yoktur.

Maktuü'l-kadem: Ayakla basmak yasaktır, anlamındadır. Yalnız tüccarlar değil, padişah görevlileri de sadece ferman-ı şerif ellerinde olduğunda Tuna kuzeyine geçebilirlerdi. Voyvoda temsilcisine fermanlarını gösterirlerdi ve işlerini bitirdikten sonra derhâl İstanbul'a dönmeleri lazımdı. Bölgede daimi Osmanlı garnizonları da yoktu (Sadece geçici olarak İstanbul'dan askerî yardımla gelen bazı voyvodaların yanında bir miktar yeniçeri vardı. Onlara gereken ulufeleri memleketin haracından ödenirdi). Ayrıca İslâm dini tarafından yerli Hristiyanlara hiç baskı yapılmazdı. Bu açıdan Osmanlılar bu ülkelere verilen eski ahitnamelere sadık kaldılar. Öyle ki beş yüz senelik Osmanlı hâkimiyetinde Eflâk-Boğdan topraklarında tek cami inşa edilmedi. Bu topraklarda dârul-İslâm'daki zimmîlere karşı çeşitli (12) yasaklar (Hz. Ömer yasakları/the Covenant of 'Ummar) tatbik edilmemiştir.⁸

Örneğin İstanbul istikametinden gelen yabancı gezginlere göre, Tuna'nın öte yakasına, yani Eflâk Prenslîği tarafına geçince burada bambaşka bir manzaraya rastlardı. Artık Republica Christiana (Hristyan) ülkeleri karşı karşıya gelirlerdi; sınırdan itibaren serbestçe yüksek haçlar ve büyük kiliseler tepelerde, köylerde ve şehirlerde görebilirlerdi. Memleketin ilk başkenti olan Curtea de Argeş'te İstanbul'un (1453) fethinden sonra Güney Avrupa'nın en büyük katedrali inşa edilmiştir. Güney Tuna'daki kiliselerin çanları yasaktı, hâlbuki Kuzey Tuna'daki Eflâk ve Boğdan kiliselerinin çan sesleri tam serbestti. Buralarda bir tek camiye/mescide bile rastlanmıyordu. İslâm dini sembolleri olan minareler görünmüyordu ve müezzinlerin ezanları sesleri hiç duyulmuyordu. Kısacası, Tuna güneyinde

8 Mihai Maxim, *Țările Române și Inalta Poartă. Cadrul Juridic Al Relațiilor Româno Otomane În Evul Mediu (Cu o Prefață de Prof. Halil İnalcık)/Romen Prenslikleri ve Bâb-ı Ali. Orta Çağ Osmanlı-Romen İlişkilerinin Hukukî Çerçevesi (Prof. Halil İnalcık'ın Önsözüyle)*, 1993; Mihai Maxim, *Regimul Creștinilor în Casa Islamului, Cu Privire Specială Asupra Kazalei Brăila (1538-1828) În Lumina Documentelor Din Arhiva Otomană Din Istanbul/Dâr al-Islâm'da Zimmîlerin Rejimi, İstanbul Osmanlı Arşivi'ndeki Belgelerin Işığında İbrail Kazasına (1538-1828) Özel Bir Bakış*, Brăila, Editura Istros a Muzeului Brăilei "Carol I, 2015.

daru'l-İslam; Tuna Kuzeyinde Respublica Christiana vardı. Bu açıdan Tuna'dan geçip Memleketeyn'e giren (H. Cavendish -1589; V. Gagara - 1637-1638; P. B.Bakşic-1640; Ed. Chishull- 1702 gibi⁹) tüm Batılı diplomatları ve gezginler, ayrıca meşhur Osmanlı (Evlia Çelebi) ve Suriyeli (Halebli Paul)¹⁰ seyahatleri gayet açıktı. Tuna nehri iki dini, iki dünyayı ayırıyordu: İslam ve Hristiyanlık. Bunların intibalarını bir sentez hâline getiren tanınmış Fransız tarihçi, yazar ve filozof Collège de France Profesörü Edgar Quinet (1803- 1875), 1857 yılında aynen şu satırları yazıyordu: “Müslümanlar her yerde yaptıkları bütün fetihleri Allah namına yaptılar. İslam topraklarına katılmış olan yeni toprakları Kur'an-ı Kerim'deki Allah'ın mülkiyeti olarak ilan ettiler. Bunun için bir İslam mülkiyeti ve tasarrufu ilk açık işareti bir caminin inşa edilmesiydi. Böylece herkes yeni fethedilen toprağın Allah'ın toprağı olduğunu görebilirdi. Bu işaret olmaksızın bir İslam fethi yoktur (...). Örneğin; İspanya, Attika, Mora, Ege/Rumeli bölgesi, Bizans, Küçük Asya (Anadolu), Sırbistan, Bulgaristan ortadadır. Hâlbuki buna benzer bir duruma Memleketeyn'de hiç rastlanmaz. Göze çarpan fevkalâde istisna ile Müslümanlar bu prensliklere girip kendi kendilerine bir tek cami bile inşa edilmesine müsaade etmediler ve şimdiye kadar sözlerini tuttular (...). Temelleri dinî hukuka dayanan vaatlerini ne kadar dürüstçe yerine getirdiklerini hayranlıkla göreceksiniz (...).”¹¹

Osmanlı toleransı ve pragmatizminin bu güzel örneğini verirken, aynı zamanda mukayese etmek amacıyla şu bambaşka örneği de vermek gerekir: 1761 yılında bir Avusturya Hristiyan (Katolik) Generali Adolf Buccow, Transilvanya'da yaklaşık 150 tane Ortodox Hristiyan kilisesini yıktı ve topla yerle bir etti. Neden? Çünkü onlar, Hristiyan olmalarına rağmen Katolik değildi; Ortodoks idiler. Hâlbuki Osmanlılar hiçbir yerde, tam Osmanlı eyaletlerinde bile öyle bir şey yapmadılar. Çok hoşgörülü ve pragmatik olarak davrandılar. Edgar Quinet gibi Batı Avrupalılar buna hayran kaldılar.

Min küll-il vücûh serbest: Bu Osmanlıya tabi olan Hristiyan memleketleri (Eflâk, Boğdan, Erdel, Dubrovnik/Ragusa) her açıdan serbest demektir. Yani, yurkarıda gösterildiği gibi bu ülkeler iç işlerinde tamamen serbestti: Kanunlar, yargı sistemi, vergiler, âdetler, idare gibi tüm iç müesseseleri ve devlet mekanizması Osmanlı'dan ayrı ve (ideal olarak) bağımsızdı. Voyvoda (Bey, Prens) tarafından yönetilirdi. Osmanlı sisteminde “Devlet içinde Devlet”tiler.¹² Bu formülün bir

9 *Călători Străini Despre Țările Române/Romen Prenslikleri Üzerine Yabancı Gezginleri*, III, 1971; V, 1973; VIII, 1983; ed. M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, VI, 1976 (Paul din Alep & Evliya Çelebi), ed. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mustafa A. Mehmet, București: Editura Științifică și Enciclopedică. III, p. 296; V, p. 148, 205; VIII, p. 199-202 vs.

10 *Călători*, VI, passim. (Halebli) Paul de Alep'in Arapça Seyahatnâmesi (*Jurnal de călătorie*) neşri: Ioana Feodorov, Brăila, Editura Academiei & Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2014.

11 Edgar Quinet, *Opere alese /Seçmeler* II, Traducere și Selecție, Angela Cismaș, București: Editura Minerva,1983, s. 363-364.

12 Mihai Maxim, “Osmanlı-Romen İlişkileri Tarihi Üzerine Başlıca Osmanlı ve Romen Arşiv Kaynakları”, s. 164.

benzeriyle ilgili 1742 yılı gezgin M. A. Katsaitis'in sözleri aynen şöyledir: "Oralarda Sultan'ın haraç dışında (sanki) başka salâhiyeti yoktur."¹³

Bilindiği gibi Osmanlı resmî makamları genellikle şeklen Hanefî hukuk okulu-na sadık kalarak teori seviyesinde Romen Voyvodalıklarının dâru'l-ahd bölgesine ait olmadığını daru'l-İslâm'ın parçası olduğunu öne sürdüler. Ama diğer taraftan, pragmatik oldukları için aynı makamlar gerçekten (de facto) dâru'l-ahd'ın mevcut olduğunu ve Romen Prenslüklerinin buna ait olduğunu kabul ettiler. Bu açıdan ümmetin en yüksek makamı (1517 yılından sonra) Padişah-ı İslam denilen Osmanlı Sultanı, bu defa III. Murad, 29 Şaban 993/26.08.1585 tarihli Ferman'da "Boğdan'daki davaların şeriat ile görülmesi mümkün değildir; çünkü Boğdan, dâru'l-İslam değildir. (Boğdan, dâru'l-İslam olmamalı.)"¹⁴ diye resmen, açıkça ve yazılı şekilde itiraf etmiştir. (O hâlde; Tuna'nın güneyinden gelen Osmanlı/Müslüman tebaaları ile Eflâk-Boğdan Hristiyan/zimmî tebaaları arasındaki davalar, Padişahın emr-i şerif-i ve Eflâk/Boğdan Voyvodası rızasıyla, yukarıda zikrolunan 2. bölgeye ait olan Tuna'daki öte yakada bulunan Brâil/Berâil, İbrail/ve Giurgiu/Yergöğü kadıları tarafından görülürdü.¹⁵)

2. bölgeye gelince buraları tam dâru'l-İslam toprakları, tam Osmanlı eyaletleri idiler: (bir tek) Niyabet¹⁶, kazalar, sancakbeylikler ve Rumeli/Silistre-Özü ve Tımsıvar Beylerbeylikleri mevcuttu. Dolayısıyla bunların sosyoekonomik tarihi için en mühim kaynaklarından olan Tahrir Defterlerini oralarda aramamız gerekmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi'nde yer alan Tahrir Defterlerindeki Yerleşim Merkezleri ve Buldukları Defterlerin Fihristi'ne (Ankara, 2010, s. 100-137) bakarsak Romanya tarihini ilgilendiren ve bu 2. bölgeyle ilgili en az 70 Tahrir Defteri olduğunu görürüz.¹⁷ Bunlar; Akkerman (Romence:Cetatea Albă), Bender (Romence: Tighina), Halonik (Doğru: Holovnik, yani Kulle/Romence: Turnu), Hırsova, Hotin, Lipova, Modava (Mudava), Niğbolu, Silistre, Sünne (Romence: Sulina), Tekfurgölü (Romence: Techirghiol), Tımsıvar (Romence: Timişoara, Macarca: Temesvár, Almanca: Temeshburg), Varad (Romence: Oradea,

13 M. A. Katsaitis, "Călătorie de la Constantinopol la Iaşi şi de la Iaşi la Bucureşti în Anul 1742"/ "1742 Yılında İstanbul'dan Yaş'a ve Yaş'tan Bükreş'e Yolculuk", edit, trad, note: Elena Moisuc şi Dumitru Limona, *Saeculum*, Iaşi, 1977, p. 97.

14 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, İstanbul, Maliyeden Müddever Defterler, no. 17. 961, s. 39.

15 *BOA, A.DVN* fonu (Tanzimattan önce), dosya 233, vesika 48 (11 Ramazan 1105/06.05.1694 tarihli); dosya 588, vesika 83 (evâhır-ı Şaban 1125 tarihli); dosya 561, vesika 37 ("1124"/1712-1713 tarihli); dosya 708, vesika 91("1127"/1715 tarihli); dosya 732, vesika 56 (28 Şevval 1128/ 15.10.1716 tarihli) vs.; Mihai Maxim, *Brâila 1711. Noi Documente Otomane lIbrail 1711. Yeni Osmanlı Belgeleri*, Brâila, Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2011, s. 45-50.

16 Romanya topraklarında tek Osmanlı niyabeti Turnu (Holovnik, Kulle) idi ki Tuna nehrinin sol (Eflâk-Romen) kıyısından Küçük Niğbolu da (Romence: *Nicopolul Mic* ya *Nicopoia Mică*) olarak bilinirdi ve karşı kıyısında meşhur büyük kale Niğbolu'nda merkezi bulunan Niğbolu kazasına aitti. Dolayısıyla Turnu/Holovnik/Kulle Tahrirleri Niğbolu kazası çerçevesinde aranması lazım. Ayrıntılı bil için bkz. Liviu Maxim, "L'échelle danubienne de Turnu (Holovnik, Kule) à la lumière de Nouveaux Documents Ottomans", *Romano-Ottomanica*, I, 2003, pp. 117-126; Liviu Maxim, *Niyâbet-ul Turnu (1419-1829). Studiu monografic*, Teză de doctorat, Universitatea Ovidius, Constanţa, Conducător Stiintific, Prof. Dr. Tasin Gemil, 2008 (Muzeul Brăilei, Istros Yayinevinde basılmaktadır).

17 Mihai Maxim, "Romanya Tarihi İçin Tapu Tahrir Defterlerinin Önemi", s. 231-238.

Macarca: Várád), Yanova (Romence: Ineu, Macarca: Borosjenö) yerleşim merkezlerine aittir. Bunlardan Lipova¹⁸, Modava¹⁹, Tımişvar²⁰, Varad²¹ ve Yanova,²² ayrıca Kili (Romence: Chilia)²³, İbrail (Romence: Brăila)²⁴, Yergöğü (Romence: Giurgiu)²⁵ ve Tulça²⁶ (Romence: Tulcea) üzerine Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde birer madde neşrettim. Okuyucular, Osmanlı Dönemi'nde Tarihi Romanya'da İslam'la ilgili olarak bu maddelerde 2. bölgeye ait bu yerleşim merkezleri üzerine tarihî bilgiler ve kaynakça (kaynaklar, bibliyografya) bulabilirler. Bu 2. bölge çerçevesinde, konumuzu 2 "alt bölge"ye ayırabiliriz:

1. Dobruca Bölgesi: Burada XIII. asırda meydana gelen İslam süresiz olarak ta şimdiye kadar yaşamaktadır.

2. "Alt Bölge": Burada XV.-XVII. yüzyıllarda meydana gelen İslam sadece geçici olarak yaşamıştır, yani yalnız bu topraklar Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunduğu müddetçe devam etmiştir. Örneğin; yukarıda gösterildiği gibi Tuna'daki liman kentleri Brăila (İbrail), 1538 ile 1829 yılları arasında Giurgiu (Yergöğü) ve Turnu (Holovnik, Kulle), 1419 ile 1829 yılları arasında, yani Osmanlı işgalinden sonra Edirne Antlaşması'na kadar resmen Devlet-i Osmaniye sınırları içinde bulunmuştur. Bu arada İslam'ın dini (camileri, vakıfları), mülkiyeti, müesseselerinin hâkimiyetlerini tanımıştır. Edirne muahedelerinden sonra (pratik olarak 1828 yılından itibaren) Osmanlı idaresi buraları terk edince tüm bunlar da gitmiştir. Bu Osmanlı-Müslüman yerleşim merkezleri ve kazaları artık Romen-Hristiyan kasabaları/şehirleri hâline dönüştürülmüş, bugün hemen hemen tüm İslam izleri (mimari eserleri dâhil) silinmiştir. Tımişvar (Timișoara) Beylerbeyliği²⁷ de bu açıdan güzel bir örnektir. 1552 ile 1716 yılları arasında Banat denilen geniş bir bölge Osmanlı Devleti sınırları içindeyken İslam idaresi, dini, mülkiyeti ve Osmanlıca'yı hâkim olarak tanımıştır. Meslektaşım Dr. Cristina Feneşan, "Cultura Otomană a Vilayetului Timișoara (1552-1716)" (1552-1716 Yıllarında Tımişvar Vilayetinin Osmanlı Kültürü) adlı güzel ve kıymetli bir kitap yazmıştır.²⁸ Burada, Tımişvar'ın Osmanlı-Müslüman şehri olarak çarşısı, mahal-

18 Mihai Maxim, "Lipova", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 27, 2003, s. 193-194.

19 Mihai Maxim, "Modava", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 30, 2005, s. 221-222.

20 Mihai Maxim, "Tımişvar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 41, 20012, s. 94-95.

21 Mihai Maxim, "Varad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43, 2013.

22 Mihai Maxim, "Yanova", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43, 2013, s. 316-317.

23 Mihai Maxim, "Kili", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26, 2002, s. 1-3.

24 Mihai Maxim, "İbrail", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 21, 2000, s. 363-366.

25 Mihai Maxim, "Yergöğü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43, 2013, s. 413-414.

26 Mihai Maxim, "Tulça", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 41, 2012, s. 360-361.

27 Géza Dávid, *Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary*, İstanbul, The Isis Press 1997; Géza Dávid, "The Eyâlet of Temesvár in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, XVIII, 1, pp. 113-128; Pál Fodor, "Das Wilajet Von Temeschwar Zur Zeit der Osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, Bd.55, s. 25-44; Cristina Feneşan, "Recensements Fiscaux de l'eyalet de Timișoara Dans la Seconde Moitié du XVI. Siècle (d'après les Mühimme Defterleri)", *Revue des Études Sud-Est Européennes*, vol. XXXI, 1993, nr. 1-2.

28 Cristina Feneşan, *Cultura Otomană a Vilayetului Timișoara (1552-1716)/Tımişvar Vilayetinin Osmanlı Kültürü (1552-1716)*, Timișoara, Editura de Vest, 2004.

leri, evleri, han, hamam ve kahvehaneleri, cami, mescit, mektep, medrese, mezar ve türbeleri gösterildikten sonra yerel İslam dini hayatının nitelikleri ve adı geçen vilayetin Osmanlı kültürü özellikleri takdim edilmektedir. Banat bölgesinin fethinde ve İslamlaşmasında, tüm Balkan fütuhâtı ve İslamlaştırılmasında olduğu gibi, popüler İslam'ın, yani İslam tasavvufunun ve mistik tarikatların mühim bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Tımişvar'da Bektaşî, Halvetî, Uşakî Tarikatlarının mevcudiyeti, XVII.-XVIII. yüzyıllarda Münirî Belgradî, Evliya Çelebi, Mehmed Fındıklılı Silahdar, Tımişvarlı Ali, Bartınlı İbrahim Hamdi, El-Hac İbrahim Naimeddin gibi Osmanlı aydınları hatırlatılmaktadır. Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sine göre Banat'ta, Osmanlı fethinden bir yüzyıl sonra Tımişvar'da dört adet derviş tekkesi bulunuyordu. Başka tarikatların dervişleri, şehir halkının, mensup oldukları dinî görüşlere göre mahalleler hâlinde gruplaşmalarıyla Tımişvar'ın bir Osmanlı-Müslüman şehrine dönüşmesine katkıda bulunmuşlardır. XVII. yüzyılın ortalarında ve bir sonraki yüzyılın ilk yarısında kültürde yenileşme çabaları kaydedilmektedir: Bir taraftan geleneksel kültür ufku genişletiliyor, diğer taraftan da Avrupa tarihi de tanıtılmak suretiyle Avrupa eserleri ve Avrupa fikirleri de benimseniyordu. Aynı zamanda Osmanlı edebiyatı da yenileştiriliyordu. Kısacası bu gibi yenilik hareketleri oldukça sınırlı kalmakla beraber geleneksel eğitim ve hudut kültürü ile yan yana yaşamaya devam etmiştir. Dr. Cristina Feneşan'ın tespitlerine göre; Tımişvar vilayetindeki taşra kültürü seviyesinin, komşu Budin vilayetindeki yine taşra kültürü seviyesine kıyasla mütevazı olduğunu kabul etmemiz lazım. Tımişvar'ın 1716 yılında Avusturya Habsburgları tarafından alınmasından sonra yeni ve modern (sistemize) bir şehrin inşasına başlanmıştır. Osmanlı sonrası diğer Güney Doğu Avrupa bölgelerinde (bağımsız ulusal devletlerde) olacağı gibi Osmanlı Dönemi'ne ait kültür eserlerinin izleri de silinmeye gayret edilmiştir. Netice olarak birçoğu harap hâle gelen Türk-İslam eserleri yavaş yavaş ortadan kaldırılmıştır. Öyle ki Cristina Feneşan, "Bugünün şartlarında, Temesvar'da Osmanlı kültürünün kalan izleri, ancak Banat Müzesinde muhafaza edilmekte olan birkaç kitabeden ve eski belediye binasından, Ekrem H. Ayverdi²⁹ tarafından Romanya'da Osmanlı Abidelerine hasredilen eserde bulunan bir kitabeden ibarettir." diye yazıyor.³⁰

Tımişvar Eyâleti'nde bulunan vakıflarla ve dolayısıyla konumuzla ilgili yeni kıymetli tarihî kaynağı takdim edeyim: Bugün İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde (BOA'da), H.1070-1098/M.1659-1687 yıllarına ait ve EV.HKM.SR kodlu 55 adet (bunlardan 13 adet çürük) surre defteri ki, "defter-i taksimat-ı surre-i cedide ki berâyı ahâli-yi Mekke-i Mükerrreme (veya Medine-i Münevverre) ve Lugos (Romence: Lugoj-M. M.) (veya Sebeş/Romence: Caransebeş) der eyâlet-i Yanova (Romence: Ineu ki Tımişvar Beylerbeyliği'ne katılmıştır. M. M.), feth-i cedid (1658 yılında - M. M.) Hazret-i el-Gâzî Sultan Mehmed Han (Avcı

29 E. Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri. Romanya, Macaristan*, I. cilt, İstanbul, s. 61.

30 Cristina Feneşan, *Cultura Otomană a Vilayetului Tîmişoara (1552-1716)/Tîmişvar Vilayetinin Osmanlı Kültürü (1552-1716)*, s. 237.

IV.Mehmet-M. M.)” bulunmaktadır. Bunlara göre zikrolunan yıllarda, yani 29 mali sene süresi içinde Lugoş ve Sebeş'ten Mekke ve Medine'ye vakıf olarak her yıl 3.000'er altın (dukka) ve toplam olarak 87.000 hasene (304,5 kilo altın) gönderilmiştir.³¹

Konumuzla ilgili olarak şunu da ilave etmek isterim: Yine Mekke ve Medine için vakıf olarak her yıl Varad (Oradea)'dan (Evliya Çelebi'ye göre) 12.000 altın, Isakçı (Isaccea)'dan takriben 3.000 altın ve tutarı belli olmayan diğer meblağlar İsmail Geçidi ve Yergöğü (Giurgiu) bölgelerinden gönderilirdi. Lugoş ve Sebeş'ten gönderilen parayla birlikte Romanya topraklarından aşağı yukarı toplam (an az) 20.000 altınlık surre yollarındı. İstanbul'da 7 sene (1620-1627) kalan Venedik elçisi Giustiniani'ye göre her sene Mekke'ye masrafları için 600.000 altın gönderilirdi (600 m. cecchini se manda alla Meca per le spesi di quel loco).³²

Romanya'da (2. bölge) İslam dini, nüfusu, mülkiyeti ve müesseselerinin çoğalma ve yayılmasını iyi bir şekilde anlayabilmek için Brăila (Berâyl, İbrail³³) Tuna liman kentine ve kazasına ait bazı TT defterlerini örnek olarak göstereceğim. Bu defterler şunlardır:

- BOA, Td no. 483, 977/1570; bu tarih, defterin Mukaddime'sinde gösterilmektedir;

- BOA, KKd no.3800, 995/ 1586-1587; bu tarih, defterin kapağında ve içerisinde bulunmaktadır;

- BOA, TTd no. 688, 1006/ 1597-1598; bu tarih, Aslıhan Doğan'ın yüksek lisans tezi olarak hazırladığı Tapu ve Kadastro Kuyûd-u Kadîme Arşivi Mufassal, İcmâl, Evkâf ve Derdest Defterleri'nin Toplu Katalogu'ndan ve buna göre BOA Rehberi'nden (s.130: "1006,Maliye") alınmıştır;

- BOA, TTd no. 701," III. Mehmed (1595-1603-M.M.), Maliye Kanunnamesi var." (BOA Rehberi, s.130) diye kayıt edilmiştir.

- BOA, TTd no.775, 1052/ 1642; defterin 3. sayfasında "İcmâl oluna" ve "Sûret virile" kayıtlarının sonuna "fi 12 Muharrem 1052" (12.04.1642) yazılmıştır.

701 no'lu defterin tarihine gelince (1574³⁴) hiçbir şekilde geçerli değildir: 688 ve 701 no'lu defterleri yan yana koyarsak tamamen aynı defter olduğu (ufak tefek değişik varyantlar olsa da) açıkça görülmektedir. Dolayısıyla bu defterin tarihinin de 1006/1597-1598 olması gerekir.

31 Mihai Maxim, "Yeni Osmanlı Belgelerine Göre XVII. Yüzyılda Temeşvar Eyâletinden Mekke ve Medine'ye Gönderilen Surre Altını", XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül Ankara 2002. Kongrede Sunulan Bildiriler, II. Cilt, Kısım, Ankara, 2005, s. 1049- 1053.

32 *Archivio di Stato di Venezia*, Collegio V, Secreta, Relazioni, busta 6, f. 13.

33 *Benâyl* şekli (Romence ismi *Brăila*'dan) en az 17. yüzyıl başlarına kadar kullanılmıştır, sonra Türkçeleşip *İbrâyl* şeklini almıştır.

34 Mustafa Işık, "XVI. Yüzyılda Akkırman Sancağı", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı: 18, s. 19-37. Değerli meslektaşımızın Akkerman livası ve Silistre Beylerbeyliğiyle ilgili getirdiği argümanları yanlışlar. Karşılaştırmış: Mihai Maxim, "Romanya Tarihi İçin Tapu Tahrir Defterlerinin Önemi", s. 78-79.

Bu 5 defter üzerine çalışırken buradaki 16-17. yüzyılların realite (rakam)'larını BOA, DCMM.d. 26.983 no'lu defterde bulunan 18. yüzyılları demografik ve onomastik değişikliklerle³⁵ karşılaştırabildim.³⁶

Yukarıda zikredilen 16. asra ait Tahrir Defterlerini 17. ve 18.yüzyıllara ait TT. Defterleriyle mukayese edersek Braila kazasının köyleriyle ilgili ilgi çekici rakamlar ve sonuçlar karşımıza çıkar: Böylece 1570-1598 yıllarında bu Aşağı Tuna kazasında sadece 6 köy vardı ve bunlar tamamen Hristiyan köyleriydi. 775 no'lu TTD'ye göre artık 1052/1642 yılında 12 kariye bulunuyordu. Nüfusun genel artış işareti olarak, bir defa Baldovineşti ve Gropeni gibi büyük Hristiyan köyleri bölünüyor (Yukarı Baldovineşti ve Aşağı Baldovineşti; Yukarı Gropeni ve Aşağı Gropeni gibi); diğer taraftan kazanın batı sınırı Eflâk Voyvodalığı toprakları içlerine ilerliyor ve böylece bazı Yeni Köy /Kariye-i Cedid meydana getiriliyor. Ayrıca artık Kariye-i Çıtak (Romence Ciutacul) gibi sadece Müslüman olan köylere rastlanır. 18. yüzyılın sonunda ise Osmanlı (BOA, DCMM.d no 26.983 ve 1208/1793 yılına ait³⁷) veya Avrupa (Sulzer³⁸, 1774-1782 yıllarına ait) kaynaklarına göre İbrail kazasında 50-55 köy bulunuyordu (Böylece Tuna sol, Romen kıyısında, İbrail kazası en büyük Osmanlı kazası olmuştur. Aynı zamanda Yergögi/Giurgiu kazasında 35 köy ve Kulle/Holovnik/ Turnu Niyâbetinde sadece 3 köy vardı.³⁹). Ahalisinin çoğu Hristiyan (Romen) kalmasına rağmen kazadaki köylerin ya da İbrail kasabası mahallelerinin isimleri birkaç istisna ile artık Türkçeleşmiştir.

Bu kaynaklar üzerine çalışırken Prof. Heath Lowry'nin gösterdiği gibi bunların "tuzakları ve sınırlarını" (pitfalls and limitations) unutmamalıyım.⁴⁰ Bunların en tehlikesi ve en önemlisi geniş seriyle değil, tek defterle uğraşmaktır. Ayrıca TT defterlerinin mutlaka o döneme ait diğer kaynaklarla karşılaştırılmaları lazım. Yine tarihçi olarak büyük bir dikkatle o tahririn nasıl, ne şartlarda yapıldığını⁴¹ araştırmamız lazım.

35 Ben İbrâil hakkındaki Tahrir Defterleri üzerine çalışırken Edirne Trakya Üniversitesinde Doç. Dr. Cengiz Fedakârca danışmanlığında *18.Yüzyılın Sonunda İbrâil Kalesi* adlı yüksek lisans hazırlayan Hakan Engin'le mükemmel bir işbirliği yaptık ve hâlâ da yapıyoruz. Mesleğine tutkun ve çok çalışkan Hakan Bey'e çok minnettarım. Onun, İbrâil kalesinin 18. yy. sonlarına ait Osmanlı kaynakları üzerine yaptığı araştırmalar çok kıymetlidir. Bkz. Hakan Engin, "İbrail Kalesi'nin Modernizasyonu (18.Yüzyıl Sonu ve 19.Yüzyıl Başlarına ait Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre)", *Cumhuriyetin 89. Yılında Tuna Ve Karadeniz Bölgesinde Türk-Romen Dostluğu Türk-Romen Sempozyumu*, Brâila- Constanța, 2012.

36 Mihai Maxim, "Romanya Tarihi İçin Tapu Tahrir Defterlerinin Önemi", s. 231-238.

37 Hakan Engin, "İbrail Kalesi'nin Modernizasyonu (18.Yüzyıl Sonu ve 19.Yüzyıl Başlarına ait Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre)".

38 Constantin C. Giurescu, *Istoricul Oraşului Brăila Din Cele Mai Vechi Timpuri Până Astăzi* (En Eski Zamanlardan Bugüne Brâila Şehrinin Tarihi), Bucureşti, Editura Stiinţifică, 1968, s. 83.

39 Constantin C. Giurescu, *Istoricul Oraşului Brăila Din Cele Mai Vechi Timpuri Până Astăzi* (En Eski Zamanlardan Bugüne Brâila Şehrinin Tarihi), s.83; Liviu Maxim, *Niyâbet-ul Turnu (1419-1829). Studiu monografic*.

40 Heat W. Lowry, *Studies in Deftology. Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Preface by Nejat Göyünç, İstanbul: The Isis Press, 1992, s. 3-18.

41 Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, s. 306-307; Irène Beldiceanu-Steinherr, N. Beldiceanu, "Règlement ottoman concernant le recensement (première moitié du XVIe siècle)", *Südost-Forschungen*, Bd. XXXVII, s.1-40, 1978, s. 1-40.

Dobruca'da (Heterodoks) İslâm, XIII. yüzyılda (H.662/M.1263-1264) ve Baba Saltık'tan sonra "Babadağ" diye adlandırılan yerleşim merkezinde "iskân lideri ve aşiret reisi bir Kalenderî Şeyhi ve bir Derviş-Gâzi", tarihsel bir şahsiyet olan (692/1293 vefat eden) Sarı Saltık Baba⁴² ile başlanmıştır. Bu başlangıcı, çok değerli meslektaşım ve dostum Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, "Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII. yüzyıl)⁴³ adlı monografisinde mükemmel bir şekilde aydınlatmıştır.

Burada sadece şunları hatırlatmak isterim: Bu çok önemli olay, o zaman Bizans'ın hudut bölgesi (eyaleti) olan Dobruca'ya İmparator VIII. Mihail, Selçuklu Sultanı İzzettin Keykâvus'a on, on iki bin kişilik Anadolu Türkmen aşiretini getirmesine izin vermiştir. Böylece eski Dobruca (Hun, Peçenek, Kuman) Türklüğüne yeni, mühim bir katman ilave edilmiştir. 1260 yılında komşu Deşt-ı Kıpçak'taki (Moğol) Altın Ordu Devleti hükümdarı Berke Han Müslümanlığı kabul etmiştir.⁴⁴ Bölgenin İslamlaşmasını kolaylaştıran diğer bir faktör, Sarı Saltık Baba'nın öncülüğünde yayılan İslâm heterodoks, popüler İslâm'dı. O kadar ki Sarı Saltık'ın "Müslüman evliyası mı yoksa Hristiyan keşişi mi olduğu meselesi"⁴⁵ doğmuştur. Bölgedeki Müslümanlar, Aya Yorgi (Saint Georges) ile Hızır İlyas'ı özdeşleştirmişlerdir. Bir nevi ortak İslâm-Hristiyan inançları ve kültürleri meydana gelmiştir ve gün geçtikçe kuvvetlenmiştir.⁴⁶

Osmanlı döneminde 1416 yılında isyan eden Şeyh Bedreddin'in (Eflâk'a ve) Dobruca'ya geçişi, Sarı Saltık Baba'nın propagandası olan Dobruca'daki popüler İslâm-Hıristiyanlık ve karşılıklı tolerans havasını göstermektedir.

Sarı Saltık Baba'nın kültürünü ve onun gerçek türbesinin bulunduğu Dobruca'nın İslâm merkezi olan Babadağ'ın önemini 1484 yılında Kili ve Akkerman fetihlerini yapan II. Beyazıt'ın ve 1538 senesinde Boğdan seferi dolayısıyla Kanunî Sultan Süleyman'ın yerel ziyaretleri kuvvetlendirmiştir. 1572 yılına ait bir Osmanlı belgesi Babadağ medresesindeki genç softaları (Levend softa tayfesi'ni) zikretmektedir.⁴⁷

Osmanlı Devleti demografik politikası çerçevesinde klasik çağında Anadolu'dan bazı Yörükleri (Yörükân) Dobruca'ya getirtmiştir. Örneğin; Tekfurgölü, Hırsova ve Babadağ kazalarında 1016/1608 tarihli deftere göre, Yörükân-ı Tanrıdağı nâm-ı diğer Karagöz bulunurdu.⁴⁸ Diğer belgeler Dobruca'daki Evlâd-ı

42 Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII. yüzyıl)*, TTK Basımevi, Ankara, 2002, s. 64-91.

43 Bu karar verici olayın tarihsel şartları ve önemiyle ilgili detaylar için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII. yüzyıl)*.

44 Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII. yüzyıl)*, s. 32-35.

45 Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destani Öncüsü (XIII. yüzyıl)*, s. 71-72; 125-127.

46 Virgil Cândea, *Rațiunea Dominanta. Contribuții la Istoria Umanismului Românesc/Hâkim Olan Akıl*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, s. 309-310.

47 BOA, *Mühimme Defteri*, cilt 19, 441 no.lu hüküm.

48 BOA, *A.DFE fonu*, 71 no.lu defter, s.11-24.

fatihân⁴⁹ hakkında veya Müslümanlığı kabul eden (Nev Muslim olan) Çingenele (Çingenegân)⁵⁰ üzerinde bilgiler vermektedir.

Osmanlı Dönemi'nde (1878 yılına kadar) Kuzey (Romanya'daki) Dobruca Türk-Tatar İslam topluluğu tarihi, nüfusu, dini hayatı, kültürü, eğitimi ve eserleri gibi konular⁵¹ ayrı araştırmaların konusudur.

49 BOA, KK (Kepeci) fonu, no.2486: H.1127/M.1715.

50 BOA, KK (Kepeci) fonu, no.1866/4:Ruznâme Defteri, s.94 vs.

51 Örneğin bkz. Giuseppe Cossuto, *Breve Storia dei Turchi di Dobrugia*, Con una Prefazione di Mihai Maxim, İstanbul, Edizioni Isis. 2005; Müstecib Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ankara, 1966; E. Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri. Romanya, Macaristan*, I. cilt.; *Minarete pe cerul Dobrogei, Geamii* (2012) vs.

Kaynakça

- Archivio di Stato di Venezia* (Venedik Devlet Arşivi), Collegio V, Secreta, Relazioni, Busta 6, f. 13.
- Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României* (Romanya'nın Dış İşleri Bakanlığı), *Fond Constantinopol* (İstanbul Fonu), vol.417, passim; apud Sava, Alina (2012).
- AYVERDİ, E. Hakkı (sine anno), *Avrupa'da Osmanlı Mimarı Eserleri. Romanya, Macaristan*, I.cilt, İstanbul (yılın neşri zikrolunmuyor.)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*, İstanbul, *TTd* no. 483, 977/ 1570; *KKd* no. 3800, 995/1586-1587; *TTd* no. 688, 1006/1597-1598; *TTd* no. 701, 1006/1597-1598; *TTd* no. 775, 1052/1642; *DCMMd* no. 26983, 1.M.1208-05.08.1793 v.s. *EV.HKM*. *SR* no. 57, 60, 64, 65, 73, 77, 84, 85, 91, 92 vs.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi* (2010), Ankara.
- Beldiceanu-Steinherr, Irène-N. Beldiceanu (1978), "Règlement ottoman concernant le recensement (première moitié du XVIIe siècle)", *Südost-Forschungen*, Bd. XXXVII, s.1-40.
- BİLGE, Sadık Müfit(2010), *Osmanlı'nın Macaristan'ı. Osmanlı Hâkimiyetindeki Macaristan'ın Tarihi Coğrafyası ve İdari Taksimâtı (1526-1718)*, İstanbul: Kitabevi.
- CĂLĂTORÎ, III- VIII = Călători Străini Despre Țările Române/Romen Prenslikleri Üzerine Yabancı Gezginleri*, III, 1971; V, 1973; VIII, 1983; ed. M. Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu; VI, 1976 (Paul din Alep & Evliya Çelebi), ed. M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mustafa A. Mehmet, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- CÂNDEA, Ionel (2015), *Cetatea Brăilei. Istoric. Reconstituire. Valorificare/The Citadel of Brăila. History. Remodelling. Valorisation*. Prefață/Preface: Mihai Maxim, Coord. Versiunii Engleze: Constantin Ardeleanu, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”.
- CÂNDEA, Virgil (1979), *Rațiunea Dominanta. Contribuții la Istoria Umanismului Românesc/Hakim Olan Akıl*, Cluj-Napoca: Editura Dacia.
- COSSUTO, Giuseppe (2005), *Breve Storia dei Turchi di Dobrugia*, Con una Prefazione di Mihai Maxim, İstanbul: Edizioni Isis.
- DANIŞMEND, I. H. (s.a.), *Osmanlı Tarihi İzahlı Kronolojisi*, cüz 10, İstanbul.
- DÁVID, Géza (1999), "The Eyâlet of Temesvár in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, XVIII, 1, pp.113-128.
- DÁVID, Géza (1997), *Studies in Demographic and Administrative History of Ottoman Hungary*, İstanbul: The Isis Press.
- DOĞAN, Aslihan (1993), *Tapu ve Kadastro Kuyûd-u Kadime Arşivi Mufasssal, İcmâl, Evkâf ve Derdest Defterlerinin Toplu Katalogu*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- ENGİN, Hakan (2012), "İbrail Kalesi'nin Modernizasyonu (18.Yüzyıl Sonu ve 19.Yüzyıl Başlarına ait Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre)", *Cumhuriyetin 89. Yılında Tuna Ve Karadeniz Bölgesinde Türk-Romen Dostluğu Türk-Romen Sempozyumu*, Brăila-Constanța, 18-21.10.2012 (basılmaktadır).
- FENEŞAN, Cristina (2004), *Cultura Otomană a Vilayetului Timișoara (1552-1716)*/Timișvar Vilayetinin Osmanlı Kültürü (1552-1716), Timișoara: Editura de Vest.
- FENEŞAN, Cristina (1993), "Recensements Fiscaux de l'eyalet de Timișoara Dans la Seconde Moitié du XVI. Siècle (d'après les Mühimme Defterleri)", *Revue des Études Sud-Est Européennes*, vol. XXXI, nr. 1-2.
- FODOR, Pál (1996), "Das Wilajet Von Temeschwar Zur Zeit der Osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, Bd.55, s.25-44.
- GIURESCU, Constantin C.(1968), *Istoricul Orașului Brăila Din Cele Mai Vechi Tim-puri Până Astăzi* (En Eski Zamanlardan Beri Bugüne Kadar Brăila Şehrinin Tarihi), București: Editura Stiințifică.
- HALASI-KUN, Tibor (1984), "Haram County, and the Ottoman Modava Nahiyesi", *Archivum Ottomanicum*, IX,27-89.
- HURMUZAKI (1888), *Documente Privitoare la Istoria Românilor* (Romenlerin Tarihine Ait Belgeler), vol. III/2, ed. I. Slavici; (1893),Supl.II,vol.1, ed. I. Bogdan - Skupiewski, București: Editura Socecu.
- IŞIK, Mustafa (2008), "XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı: 18, s. 19-37.
- İBRAM, Nuredin (1999), *Dobruca'daki Müslüman Topluluğu Manevi Hayatından Say-falar, Dinî Hayatı ve Ana Dilindeki Eğitim*, Constanța: Ex Ponto.
- KATSAİTİS, M.A.(1742), "Călătorie de la Constantinopol la Iași și de la Iași la București în Anul 1742"/ 1742 Yılında İstanbul'dan Yaş'a ve Yaş'tan Bükreş'e yolculuk, edit, trad, note: Elena Moisuc și Dumitru Limona, *Saeculum*, Iași, 1977, p. 64-97.
- LOWRY Jr., Heath W. (1992), *Studies in Defterology. Ottoman Society in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Preface by Nejat Göyünç, İstanbul: The Isis Press.
- MAXİM, Liviu (2003): "L'échelle danubienne de Turnu (Holovnik, Kule) à la lumière de Nouveaux Documents Ottomans", *Romano-Ottomanica*, I, 2003, pp.117-126.
- MAXİM, Liviu (2008), *Niyâbet-ul Turnu (1419-1829). Studiu monografic*. Teză de doctorat, Universitatea Ovidius, Constanța, Conducător Stiințific: Prof. Dr. Tasin Gemil, 2008 (Muzeul Brăilei, Istros Yayinevinde basılmaktadır).
- MAXİM, Mihai (2008), *Noi Documente Turcești Privind Țările Române și Inalta Poartă (1526-1602)*/ Romen Prenslikleri ve Bâb-ı 'Ali. Yeni Türk Belgeler (1526-1602), Brăila : Editura Istros a Muzeului Brăilei.
- MAXİM, Mihai (1973), "XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflâk-Boğdan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na Karşı İktisadî ve Malî Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler", *VII. Türk Tarih Kongresi-Bildiriler, II. Cilt*, Ankara, s. 553-566.

- MAXİM, Mihai (1993), *Țările Române și Inalta Poartă.Cadrul Juridic Al Relațiilor Româno Otomane În Evul Mediu*. Cu o Prefață de Prof. Halil İnalçık/Romen Prenslikleri ve Bâb-ı Ali. Orta Çağ Osmanlı-Romen İlişkilerinin Hukukî Çerçevesi (Prof. Halil İnalçık'ın Önsözüyle), București: Editura Enciclopedică.
- MAXİM, Mihai (1994, Neşri:1999), "Brăila'ya Ait Bilinen İlk Osmanlı Defteri (1587)", *XII. Türk Tarih Kongresi, 12-16 Eylül, Ankara 1994. Kongrede Sunulan Bildiriler*, III. Cilt, Ankara: TTK Basımevi, 1999.
- MAXİM, Mihai (1999), *L'Empire Ottoman au Nord du Danube et l'autonomie Roumaine au XVIe siècle*, İstanbul: Les Éditions Isis.
- MAXİM, Mihai (2000), "İbrâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.21, s. 363-366.
- MAXİM, Mihai (2002-1), "Kili", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.26, s.1-3.
- MAXİM, Mihai (2002-2), "Yeni Osmanlı Belgelerine Göre XVII. Yüzyılda Temeşvar Eyâletinden Mekke ve Medine'ye Gönderilen Surre Altını", *XIV. Türk Tarih Kongresi, 9-13 Eylül Ankara 2002. Kongrede Sunulan Bildiriler*, II.Cilt, II.Kısım, Ankara, 2005.
- MAXİM, Mihai (2003), "Tuna-i Âmire.L'organisation Financière et Militaire du Danube Ottoman aux XVI. et XVII. Siècles à la Lumière de Documents Ottoman Inédits, *Romano-Turcica*, 1, İstanbul, The Isis Press.
- MAXİM, Mihai (2003-2), "Lipova", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 27, s. 193-194.
- MAXİM, Mihai (2005), "Modava", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 30, s. 221-222.
- MAXİM, Mihai (2011), *Brăila 1711. Noi Documente Otomane /Ibrail 1711.Yeni Osmanlı Belgeleri*, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei.
- MAXİM, Mihai (2012-1), *O Istorie a Relațiilor Româno-Otomane, Cu Documente Noi Din Arhivele Turcești. Vol.I.Perioada Clasică (1400-1600)/Türk Arşivlerinden Yeni Belgelerle Osmanlı-Romen İlişkileri Tarihi. I. Cilt. Klâsik Çağ (1400-1600)*, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei.
- MAXİM, Mihai (2012-2), "Tımeşvar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 41, s. 94-95.
- MAXİM, Mihai (2012-3), "Tulça", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 41, s. 360-361.
- MAXİM, Mihai (2013-1), "Romanya Tarihi İçin Tapu Tahrir Defterlerinin Önemi", *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslararası Kongresi/International Congress of "The Ottoman Geopolitics Management of Cultural Archive Heritage and Role of Land Registry Archives"*, 21-23 Kasım/November 2012, İstanbul, *Bildiriler*, cilt I, Ankara, 2013, s.231-238.
- MAXİM, Mihai (2013-2), *Brăila Otomană, Materiale Noi Din Arhivele Turcești, Registre de Recensământ Din Secolul 16 / Osmanlı İbrâili. Türk Arşivlerinden Yeni Malzeme. 16. Yüzyıla Ait Tahrir Defterleri*, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei.
- MAXİM, Mihai (2013-3), "Varad", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43.

- MAXİM, Mihai (2013-4), "Yanova", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43, s. 316-317.
- MAXİM, Mihai (2013-5), "Yergöğü", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 43, s. 413-414.
- MAXİM, Mihai (2014-1), *O istorie a Relațiilor Româno-Otomane, Cu Documente Noi Din Arhivele Turcești. Vol.II.De la Mihai Viteazul la Fanarioți (1601-1711/1716)/ Türk Arşivlerinden Yeni Belgelerle Osmanlı-Romen İlişkileri Tarihi, II.Cilt. Mihai Viteazul'dan Fenerli Voyvodalara Kadar 1601-1711/1716*, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei.
- MAXİM, Mihai (2014-2), "Osmanlı-Romen İlişkileri Tarihi Üzerine Başlıca Osmanlı ve Romen Arşiv Kaynakları", *Avrupa Arşivlerinde Osmanlı* İmparatorluğu, Editörler: Yonca Köksal, Mehmet Polatel, Koç Üniversitesi / Vekam, Ankara, 2014, s.163-170.
- MAXİM, Mihai (2015), *Regimul Creștinilor în Casa Islamului, Cu Privire Specială Asupra Kazalei Brăila (1538-1828) În Lumina Documentelor Din Arhiva Otomană Din Istanbul / Dâr al-İslam'da Zimmilerin Rejimi, İstanbul Osmanlı Arşivi'ndeki Belgelerin Işığında İbrail Kazasına (1538-1828) Özel Bir Bakış*, Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei "Carol I".
- MAXİM, Mihai (2001), *Romano-Ottomanica Essays & Documenta from the Turkish Archives*, Istanbul: The Isis Press.
- Minarete pe Cerul Dobrogei, Geamii, Minarets in a Dobrogea Sky*, București: Igloomeia, 2012 (Metin Yazarları: Cristian Brăcăcescu, Mihai Maxim).
- OCAK, A. Yaşar (2002), Sarı Saltık, Popüler İslâm'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII.Yüzyıl), TTK Basımevi, Ankara.
- QUINET (1857): Edgar Quinet, Opere alese /Seçmeler II, Traducere și Selecție: Angela Cismaș, București: Editura Minerva,1983; Fransızca Aslı: Edgar Quinet, Les Roumains, Allemagne et l'Italie, Mélanges, Paris, 1857.
- SAVA, Alina (2012), *Relațiile României cu Imperiul Otoman în Perioada 1878-1912/ 1878-1912 Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'yla Romanya'nın İlişkileri*, Doktora Tezi (basılmaktadır).
- SELÂNİKÎ, Mustafa Efendi (1989), *Tarih-i Selânikî, I-II*, Hazırlayan: Prof. Dr. Mehmet İpşirli, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- SERTOĞLU, Midhat (1958), *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, İnkılap ve Aka Kitabevleri*, İstanbul.
- ÜLKÜSAL, Müstecib (1966), *Dobruca ve Türkler*, Ankara.
- YILDIRIR, Mehmet, Songül Kadioğlu, Ayşe Dalkıran (2012 a), *Osmanlı'da Tapu Arşivi, (Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Hazırlayanlar: M.Y., S.K., A.D.)*, Ankara.
- YILDIRIR, Mehmet, Songül Kadioğlu, Ayşe Dalkıran (2012 b), *Kuyûd-u Kadîme Katalogu, Hazırlayanlar: M.Y., S.K., A.D.*, Ankara.